

13. Elektriskt fält (sähkökenttä)

Lärandemål:

- Kunna matematiskt relatera det elektriska fältet till kraften
- Kunna beräkna det elektriska fältet i 3D vid en given punkt från många punktladdningar
- Kunna härleda den approximativa formeln för dipolens elfält och kunna använda det på rätt sätt

För tillfället vet vi av bara fyra olika fundamentala krafter i universum:

- **Gravitationskraften**
- **Elektromagnetiska kraften**, detta kapitelns ämne
  - Orsaken till att elektronerna och atomkärnorna bildar neutrala atomer
  - Grundläggande växelverkan bakom det att atomerna binds till varandra
    - all materialfysik och kemi
- **Starka växelverkan**, orsak till att atomkärnorna hålls ihop
- **Svaga växelverkan**, spelar roll vid sönderfall av atomkärnor

Den starka och svaga växelverkningen kan man bara iaktta på mycket små avstånd.

De tre sistnämnda krafterna kombineras till en enda (mycket komplicerad) kraft i den så kallade standardmodellen för partikelfysiken.

Kraften mellan laddningar: Coulombs lag

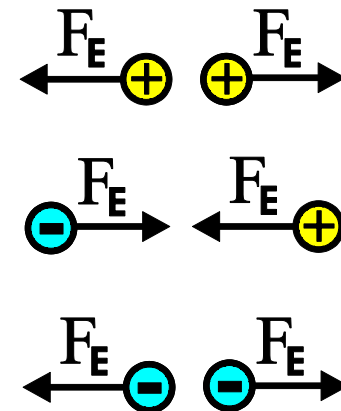
Från observationer från och med 1700-talet vet man följande:

- Både gravitations- och den elektriska kraften har *oändligt lång räckvidd*
- Gravitationskraften alltid *attraktiv*, men den elektriska kraften kan vara antingen *attraktiv eller repulsiv*
- Stabila partiklar kan ha en egenskap kallad *elektrisk laddning*
- Två olika sorts laddningar: Positiv eller Negativ
- **Lika** laddningar **repellerar** varandra och **Olika** laddningar **attraherar** varandra

Den elektriska kraften mellan två laddningar q_1 och q_2 på avståndet r från varandra ges av

Coulombs lag:

$$\vec{F}_E = \frac{1}{4\pi\epsilon} \frac{q_1 q_2}{r^2} \hat{r}$$

där ϵ är mediets **permittivitet**.
I vakuum har vi permittiviteten:

$$\epsilon_0 \approx 8.854 \times 10^{-12} \text{ C}/(\text{Nm}^2)$$

Coulombs lag

Den mest fundamentala enhetsladdningen hittar man hos en elektron och en proton:

$$e \equiv 1.6022 \times 10^{-19} \text{ C}$$

C (coulomb) är enheten för laddning

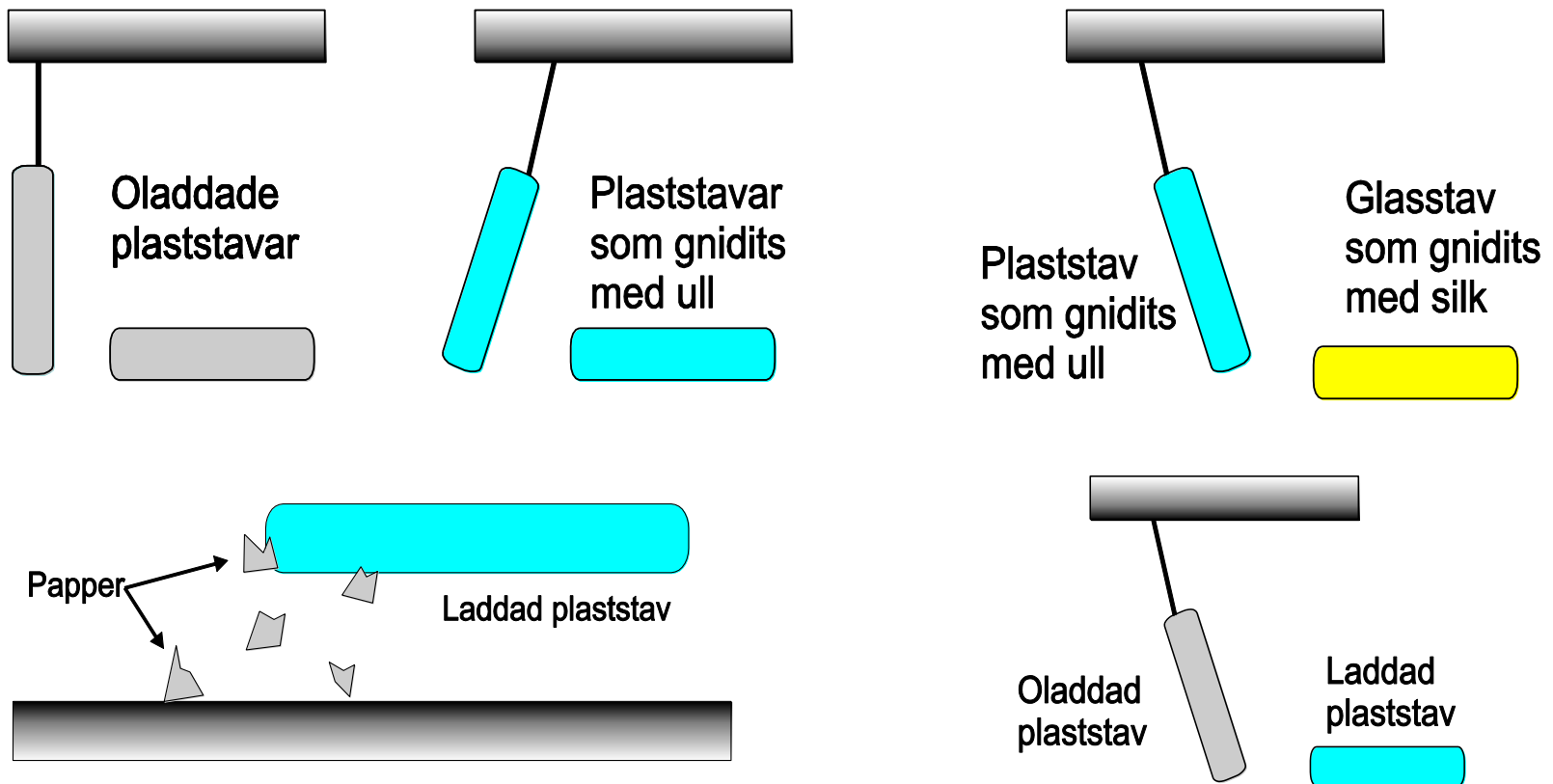
Partikel	Massa (kg)	Laddning (C)	Radie (m)
Elektron	9×10^{-31}	- e	? (för liten)
Positron	9×10^{-31}	+ e	?
Proton	1.7×10^{-27}	+ e	$\sim 1 \times 10^{-15}$
Antiproton	1.7×10^{-27}	- e	$\sim 1 \times 10^{-15}$
Myon	1.9×10^{-28}	+e (μ^+) eller -e (μ^-)	?
Pion	2.5×10^{-28}	+e (π^+) eller -e (π^-)	$\sim 1 \times 10^{-15}$

Ordet **elektrisk** härstammar från grekiskans ord för bärnsten (eng. amber).

Då man gnider bärnsten mot päls, så kan den attrahera andra objekt.

Bärnsten blir **statiskt laddad** då den gnids mot päls

Elektriska fältet

$$\frac{d\bar{p}}{dt} \approx m \frac{d\bar{v}}{dt} = m\bar{a}$$

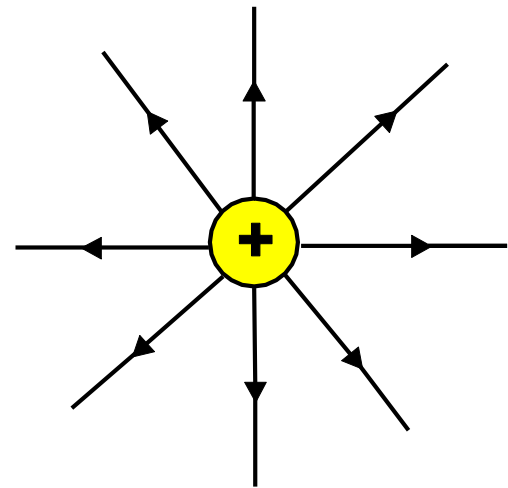
Elektriska fältet

En laddning påverkar en annan laddning med en kraft ($\propto 1/r^2$)

Laddningen upptäcker en annan laddning på avstånd, mäter avståndet dit och sedan påverkar den andra laddningen?

Michael Faradays ide verkar vara mycket lättare att förstå:

Den första laddningen får till stånd **ett fält** omkring sig, som finns där fastän inga andra objekt finns

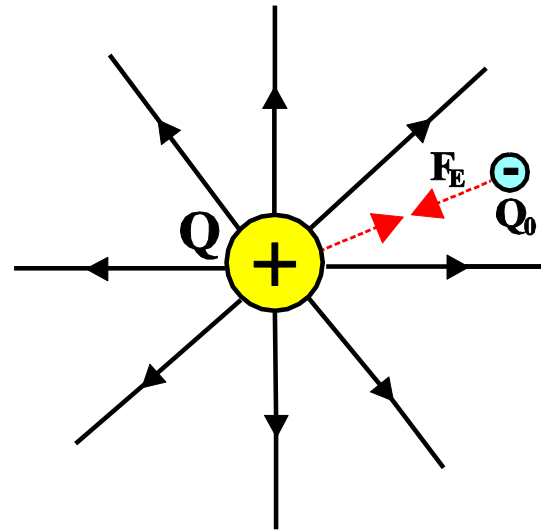

Elektriska fältet

Man kan se effekten av det elektriska fältet då en testladdning placeras i fältet

Definitionen av det elektriska fältet

$$\vec{E} = \frac{\vec{F}}{Q_0}$$

Jämför: Tidigare hade vi att gravitationskraften på jordytan kan skrivas som $F_G = m g$, vilket ger gravitationsfältet nära jordytan:

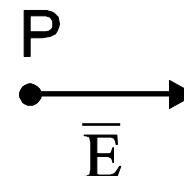
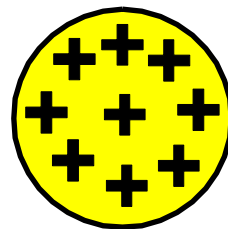
$$g = \frac{F_G}{m}$$

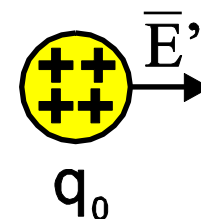
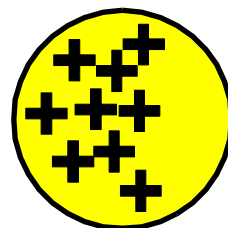

Det är viktigt att testladdningen q_0 är mycket liten så att den inte påverkar elfältet

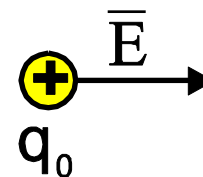
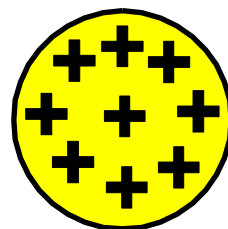
Elfältets är $\bar{E}$ vid punkten P

Testladdningen q_0 **påverkar** elfältet vid punkten P

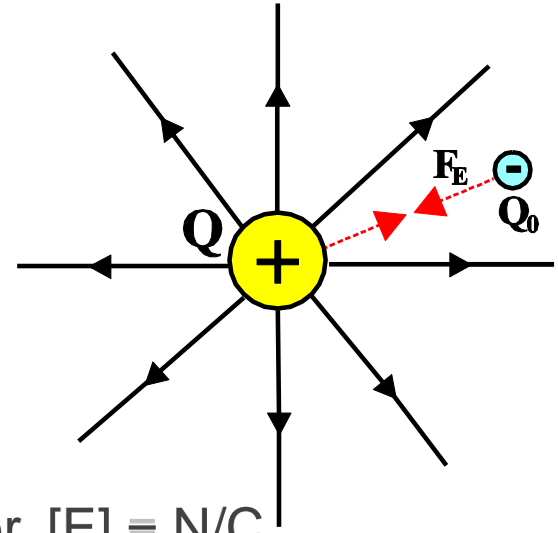

Testladdningen q_0 **påverkar inte** elfältet vid punkten P

Bättre definitionen av elfältet

$$\bar{E} = \lim_{Q_0 \rightarrow 0} \frac{\bar{F}}{Q_0}$$

Märk att både elfältet och kraften är vektorer, $[E] \equiv \text{N/C}$

$$\bar{F} = \frac{Q \cdot Q_0}{4\pi\epsilon r^2} \hat{r}$$

→ Elektriskt fält från en punktladdning:

$$\bar{E} = \frac{Q}{4\pi\epsilon r^2} \hat{r}$$

En elektron placeras i ett konstant elfält mellan två laddade skivor. $m_e \sim 9.1 \times 10^{-31}$ kg, $e \sim 1.6 \times 10^{-19}$ C.

$$\vec{E} = \frac{\vec{F}}{Q_0}$$

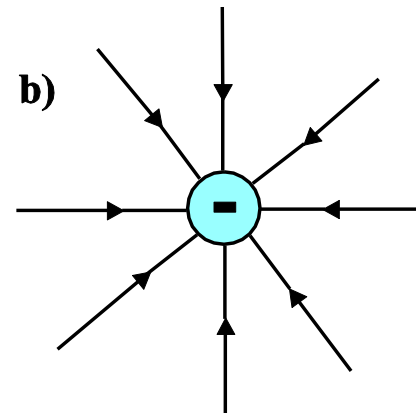
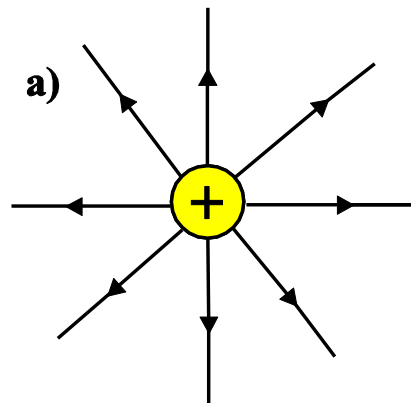
- A. Ifall magnituden för det konstanta elfältet är 3.0×10^4 N/C, så vad är accelerationen för elektronen?
- B. Anta att elektronen är först i vila vid den negativa plattan, och sedan börjar accelereras mot den positiva. Avståndet mellan skivorna är 1.0 cm
  - a) Vad är sluthastigheten för elektronen just innan den träffar den positiva ytan?
  - b) Hur lång tid tar det innan den träffar den positiva ytan?

Elektriska fältet

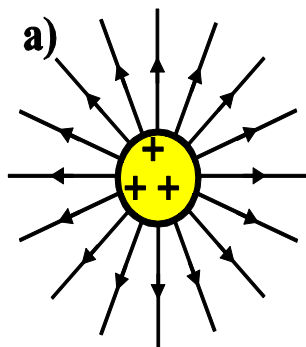
Elektriskt fält **utgår** från en **positiv** laddning **a)**

Elektriskt fält **går in** i en **negativ** laddning **b)**

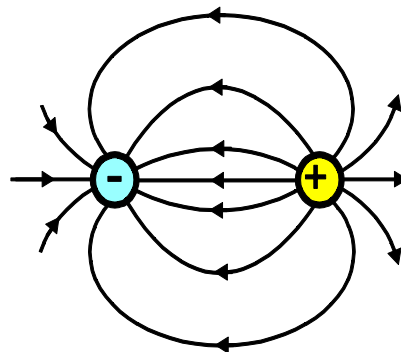

Elektriskt fält från:

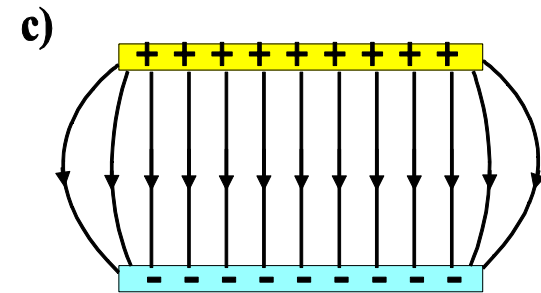
Punktladdning

Dipol

Motsatt laddade skivor

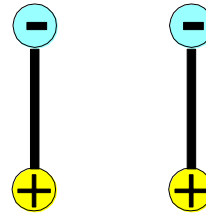
Nedan har vi tre olika situationer med två elektriska dipoler bredvid varandra.

Skissa de elektriska fältlinjerna för varje dipolpar

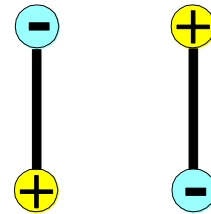
a)

b)

c)

- a) Rita de elektriska fältlinjerna från laddningarna $+2Q$ och $-Q$ då dessa laddningar inte är nära varandra

- b) Rita fältlinjerna då laddningarna befinner sig nära varandra och man betraktar fältlinjerna nära laddningarna

- c) Hur ser fältlinjerna ut långt ifrån tvåladdningssystemet?

En punktladdning, $q = 10.0 \text{ nC}$, befinner sig vid origo.

Beräkna det elektriska fältet vid punkten:

a) $x = 1.0$ och $y = 0.0$

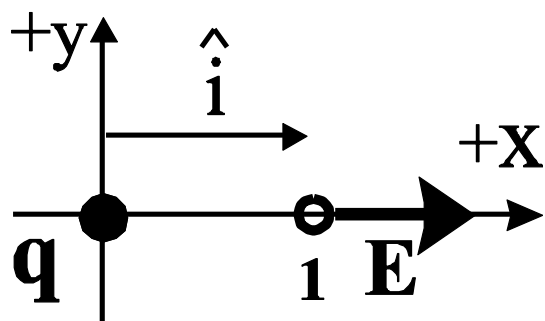
b) $x = 3.0$ och $y = 4.0$

$$\vec{E} = \frac{Q}{4\pi\epsilon r^2} \hat{r}$$

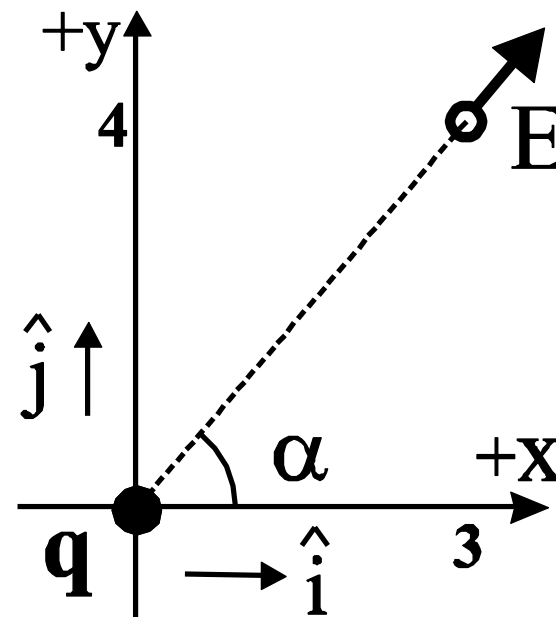
$$\hat{r} = \frac{\vec{r}}{|\vec{r}|}$$

$$\frac{1}{4\pi\epsilon_0} \approx 9.0 \times 10^9 \text{ Nm}^2/\text{C}^2$$

a)

b)

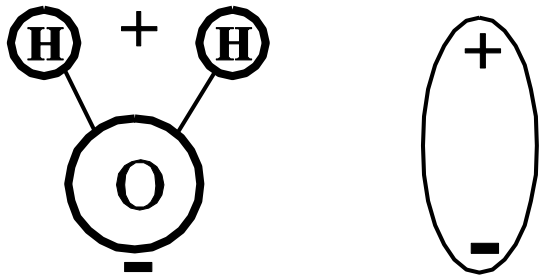
Elektrisk dipol

Kombinationen av två lika stora, men motsatt laddade laddningar kallas för en **elektrisk dipol**.

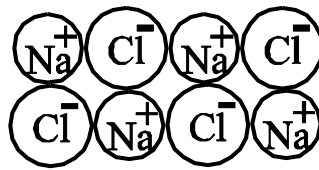
Vattenmolekylen kan approximeras att vara en dipol.

Vattnet är därför ett utmärkt lösningsmedel för joniska atomer.

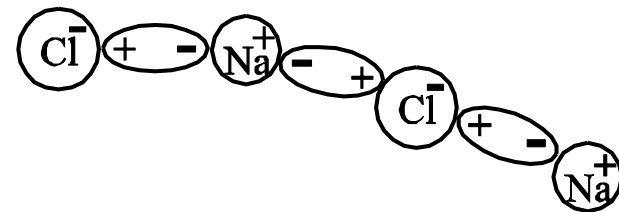
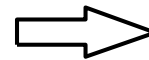
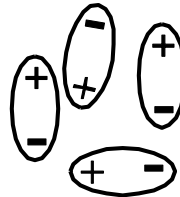
Salt NaCl, dissocieras till positiva Na^+ och negativa Cl^- joner, vilka dras till vattenmolekylens negativa, respektive positiva del

Vattenmolekylen motsvarar en dipol

Vatten + Salt

Elektriska fältet från många laddningar eller laddningsdistributioner

Det elektriska fältet från många laddningar får genom **superpositions principen**, d.v.s summa alla elfältsvektorer till en resultant vektor:

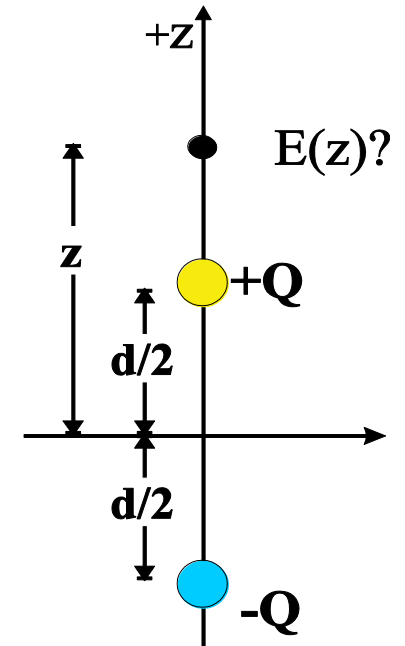
$$\vec{E} = \vec{E}_1 + \vec{E}_2 + \vec{E}_3 + \dots$$

Två lika stora laddningar, ena positiv $+Q$ och den andra negativ $-Q$, befinner sig på avståndet d från varandra. Ge en ekvation för det elektriska fältet på en godtycklig punkt på z -axeln. Ifall $z \gg d$, hur kan man approximera $E(z)$ från dipolen då?

$$\begin{aligned}\bar{E}(z) &= \frac{+Q}{4\pi\epsilon(z-d/2)^2} + \frac{-Q}{4\pi\epsilon(z+d/2)^2} \\ &= \frac{Q}{4\pi\epsilon} \left(\frac{1}{(z-d/2)^2} - \frac{1}{(z+d/2)^2} \right) \\ &= \frac{Q}{4\pi\epsilon} \left(\frac{2dz}{(z-d/2)^2(z+d/2)^2} \right)\end{aligned}$$

$$z \gg d \quad \Rightarrow \quad \underline{\underline{E(z) = \frac{Q}{4\pi\epsilon} \frac{2d}{z^3}}}$$

$$\bar{E} = \frac{Q}{4\pi\epsilon r^2} \hat{r}$$

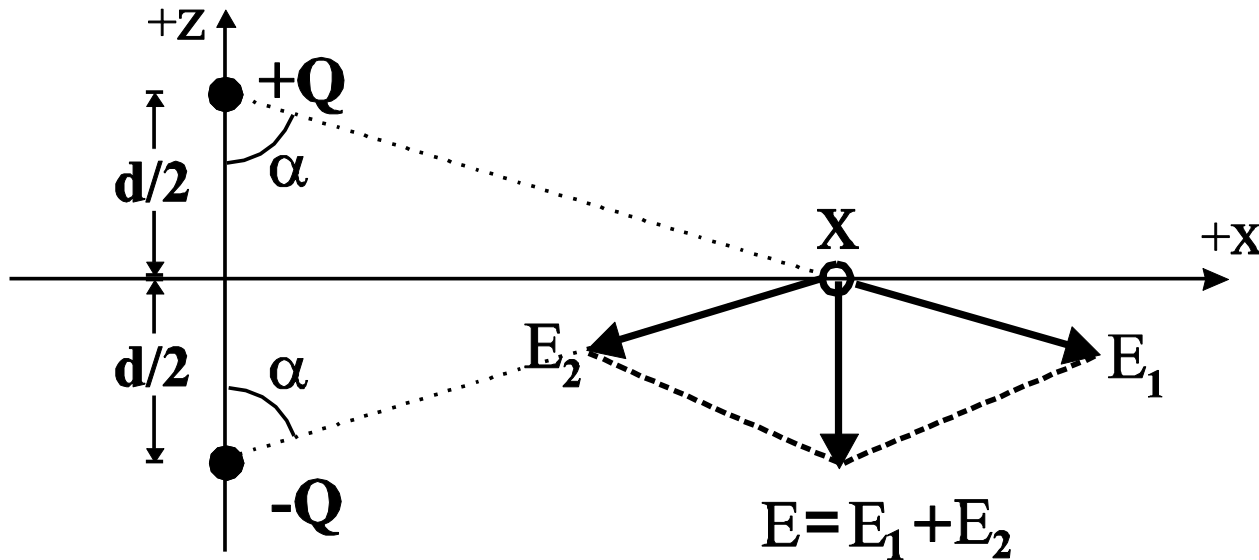

Elfältet från en dipol vinkelrät mot dipolaxeln

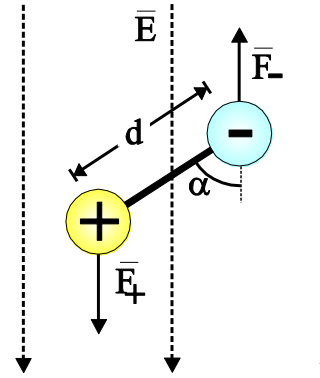
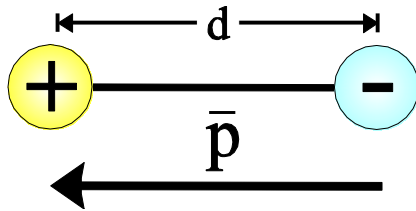
$$\vec{E} = \frac{Q}{4\pi\epsilon r^2} \hat{r}$$

Två lika stora laddningar (dipol), ena positiv $+Q$ och den andra negativ $-Q$, befinner sig på avståndet d från varandra.

- Ge en ekvation för det elektriska fältet på en godtycklig punkt på x-axeln
- Vad blir elfältet då $x=0$? Stämmer detta?
- Vad blir det ungefärliga elfältet då $x \gg d/2$?

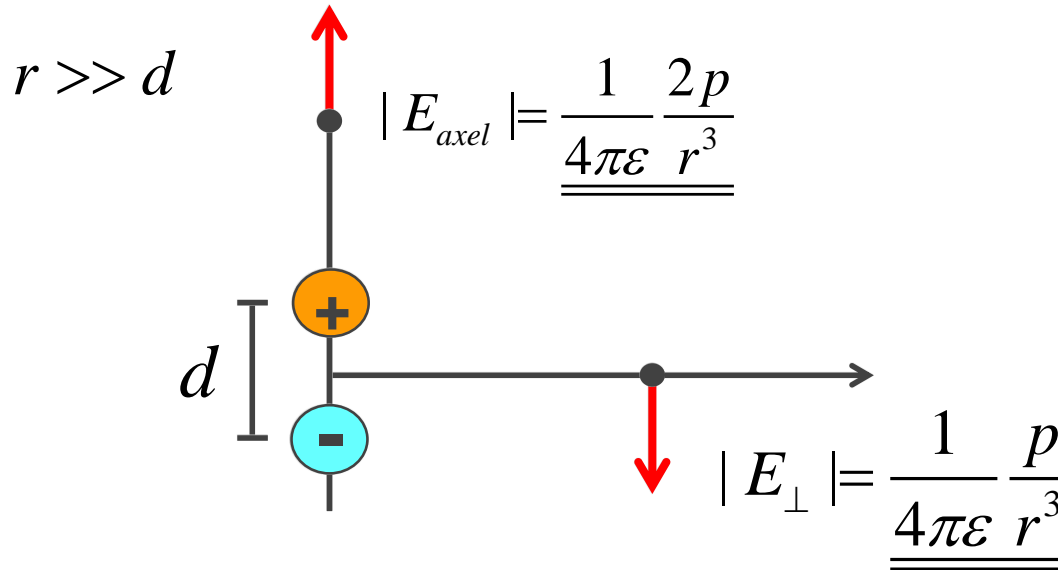

Elektrisk dipol

Definition, **elektrisk dipolmoment**:

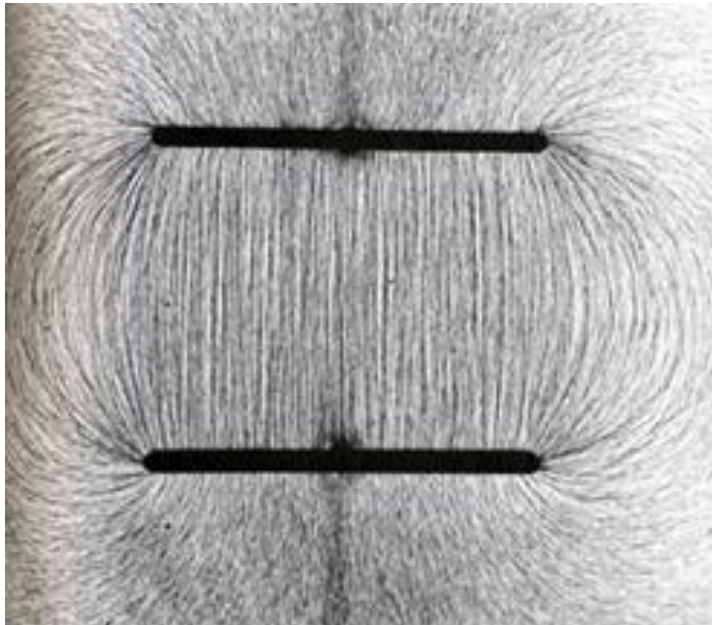
$$\bar{p} = q\bar{d}$$

Elfältets egenskaper

Finns elfältet på riktigt?

$$\bar{E} = \lim_{Q_0 \rightarrow 0} \frac{\bar{F}}{Q_0}$$

Elfältets egenskaper

$$\bar{E} = \lim_{Q_0 \rightarrow 0} \frac{\bar{F}}{Q_0}$$

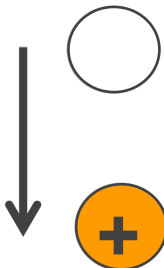
Finns elfältet på riktigt?

Speciella relativitetsteorin säger att ingen massa, energi eller information kan röra sig snabbare än ljuset i vakuum: $c \sim 3 \times 10^8$ m/s (~ 30 cm på 1 ns)

9 meter, ca 30 ns

Tid: 0

Elfältets egenskaper

$$\bar{E} = \lim_{Q_0 \rightarrow 0} \frac{\bar{F}}{Q_0}$$

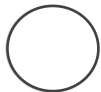
Finns elfältet på riktigt?

Speciella relativitetsteorin säger att ingen massa, energi eller information kan röra sig snabbare än ljuset in vakuum: $c \sim 3 \times 10^8$ m/s (~ 30 cm på 1 ns)

9 meter, ca 30 ns

Tid: 10 ns

Elfältets egenskaper

$$\bar{E} = \lim_{Q_0 \rightarrow 0} \frac{\bar{F}}{Q_0}$$

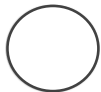
Finns elfältet på riktigt?

Speciella relativitetsteorin säger att ingen massa, energi eller information kan röra sig snabbare än ljuset in vakuum: $c \sim 3 \times 10^8$ m/s (~ 30 cm på 1 ns)

9 meter, ca 30 ns

Tid: 20 ns

Elfältets egenskaper

$$\bar{E} = \lim_{Q_0 \rightarrow 0} \frac{\bar{F}}{Q_0}$$

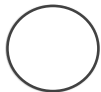
Finns elfältet på riktigt?

Speciella relativitetsteorin säger att ingen massa, energi eller information kan röra sig snabbare än ljuset in vakuum: $c \sim 3 \times 10^8$ m/s (~ 30 cm på 1 ns)

9 meter, ca 30 ns

Tid: 30 ns

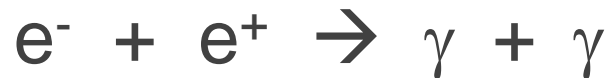

Elfältets egenskaper

$$\bar{E} = \lim_{Q_0 \rightarrow 0} \frac{\bar{F}}{Q_0}$$

Finns elfältet på riktigt?

Speciella relativitetsteorin säger att ingen massa, energi eller information kan röra sig snabbare än ljuset i vakuum: $c \sim 3 \times 10^8$ m/s (~ 30 cm på 1 ns)

Relativistiska egenskaper

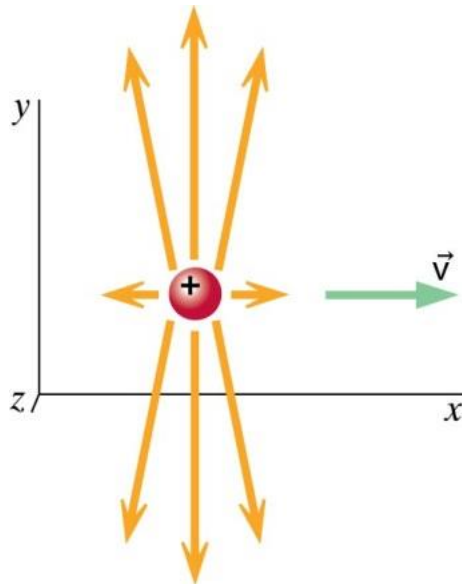
$$\vec{F} = \frac{Q \cdot Q_0}{4\pi\epsilon r^2} \hat{r}$$

$$\vec{E} = \frac{Q}{4\pi\epsilon r^2} \hat{r}$$

Innehåller inte storheterna:

Tid: t

Ljusets hastighet: c

Elfältskomponenten

X-riktning E_X **Oförändrad**

Y-riktning $E_Y \gamma$

Z-riktning $E_Z \gamma$

$$\gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - v^2 / c^2}}$$

Lärandemål:

- Kunna matematiskt relatera det elektriska fältet till kraften
- Kunna beräkna det elektriska fältet i 3D vid en given punkt från många punktladdningar
- Kunna härleda den approximativa formeln för dipolens elfält och kunna använda det på rätt sätt

